

JĘZYKOZNAWSTWO

Jolanta Mędelaska, Michał Sobczak

Bydgoszcz, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

**IDEOLOGICZNE ELEMENTY NAZEWNICZE
W TOPONIMII MIEJSCOWOŚCI NIEMIECKICH
W ZSRR LAT 20. I 30. XX WIEKU¹**

**Część II. OJKONIMIA RADZIECKA
NA OBSZARACH WIEJSKICH ZAMIESZKANYM
PRZEZ NIEMCÓW**

**Ideological Naming Elements in the Toponyms of German Towns
in the USSR in the 1920s and 30s**

Part II. Soviet Oekonymy in Rural Areas Inhabited by Germans

ABSTRACT: The authors analyse around 300 names with ideological components drawn out from a list of around 5,000 colonies, villages, hamlets, rural settlements and khutors located in the USSR, in which Germans lived in the 1920s and 30s. These oekonyms-sovietisms can be classified into three groups: 1) those derived from the names of individuals who had achieved renown (e.g. *Ленинфельд, Подарок Ильича, Роза Люксембург, Марксфельд, Либкнехтдорф, Тельман, Клара Цеткин, Кировсфельд, Калининталь*), 2) those commemorating phenomena and events linked with the Revolution and the era of Soviet rule (e.g. *Красная Германия, Ротвейде, Ротер Штерн, Краснофельд, Октоберберз*), 3) those referring to areas of production (e.g. *Счастливый Труд, Культурный пахарь, Арбейтслибе*).

KEYWORDS: Soviet oekonymy of the 20s and 30s, oekonymy in rural areas inhabited by Germans

¹ Artykuł powstał w trakcie realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/05/B/HS2/04104 (*Sowie-tyzacja języka Niemców rosyjskich w latach 20. i 30. XX w.*).

W latach 20. na całym obszarze ZSRR, wszędzie tam, gdzie znajdowały się zwarte obszary ludności niemieckiej, ludność ta uzyskiwała prawo do autonomii². W okresie 1924–1931 powołano do życia 17 niemieckich rejonów autonomicznych i 550 autonomicznych niemieckich rad wiejskich³. Spośród 7 takich rejonów na Ukrainie 3 nazwano na cześć niemieckich działaczy komunistycznych: *Luksemburski* (*Deutscher Kreis Luxemburg*, *Люксембургський німецький район*), *Karl-Liebknechtowski* (*Deutscher Kreis Karl-Liebknecht*, *Карл-Либкнехтовський німецький район*) i *Friedrich-Engelsowski* (*Deutscher Kreis Friedrich-Engels*, *Фридрих-Энгельсовський німецький район*)⁴. Jeden z dwóch rejonów niemieckich na Krymie nazywał się *Thälmański* (*Deutscher Kreis Thälmann*, *Тельманський німецький район*). Upamiętniał *Ernsta Thälmana*, przywódcę Komunistycznej Partii Niemiec.

Miejscowości leżące na obszarze ZSRR i zamieszkałe przez Niemców lub głównie przez Niemców to niemal w stu procentach jednostki administracyjne typu wiejskiego. Ich nazwy już wcześniej wielokrotnie zmieniano⁵. W okresie władzy radzieckiej zmieniano je w celach agitacyjno-propagandowych. Na przykład była kolonię *Wohldemfürst* (obwód kubański) nazwano wówczas *Красная Долина*, *Alexandersdorf* (Zakaukazie) przemianowano na *Liebknechtsdorf*, duża kolonia *Jekaterinenfeld* (Zakaukazie, dziś Gruzja) stała się *Luxemburgiem*⁶.

Studując uważnie obszerny wykaz tych miejscowości w ZSRR, w których w latach 20. i 30. XX w. mieszkali wyłącznie lub w większości Niemcy⁷, wynotowaliśmy z niego ojkonimy z komponentem ideologicznym. Lista V. Diesendorfa obejmuje około 5.000 miejscowości⁸. Nie jest jednak pewne, że dokładnie tyle niemieckich osiedli było wówczas w ZSRR, jak bowiem wyjaśnia autor zestawienia:

² Autonomia była szczątkowa, pozorna, wszystko kontrolowały władze w Moskwie.

³ D. Brandes, *Von den Verfolgungen im ersten Weltkrieg bis zur Deportation*, [w:] G. Stricker (Hrsg.), *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Rußland*, Berlin 1997, s. 172.

⁴ В.Б. Евтух, Б.В. Чирко, *Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки)*, Київ 1994, s. 27–28.

⁵ Zob.: J. Mędelka, M. Sobczak, *Ideologiczne elementy nazewnictwa w toponimii miejscowości niemieckich w ZSRR lat 20. i 30. XX wieku. Część I. Rosyjska toponimia porewolucyjna. Urbonimia i urbanonimia Niemców radzieckich*, „Slavia Orientalis” LXVII, 2018, nr 2, s. 293–309.

⁶ А.Г. Терещенко, Ф.Л. Черненко, *Российские немцы на Юге России и Кавказе*, Ростов-на-Дону 2000, s. 32–33; 14; 41.

⁷ В.Ф. Дизендорф (сост.), *Немецкие населенные пункты в СССР до 1941 г. География и население. Справочник*, Москва 2002, s. 11, [w:] http://www.soldat.ru/files/f/verzeichnis_bis_1941.pdf (06.08.2017). Lektura tego spisu dostarcza wielu cennych informacji. Rzucą się np. w oczy ogromna liczba niemieckich osiedli na Krymie czy w obwodzie omskim. Może nawet powstać wrażenie, że Niemców było tam więcej niż w ASRR NP. Jak jednak wyjaśnia W. Diesendorf, w Republice Niemców Powołża osiedla niemieckie były ogromne, liczyły nawet do 10 tys. mieszkańców, co było w ZSRR ewenementem, tymczasem na Krymie i w okolicach Omska przeważały małe, często miniaturowe osady (s. 7).

⁸ Ojkonimy zapisano na niej po rosyjsku lub – jeśli w odniesieniu do miejscowości zamieszkałych przez Niemców używano nazw niemieckich – w transkrypcji rosyjskiej.

В нашем [...] перечне насчитывается около 5.000 разного рода поселений. Даже если исключить те из них, где немцы не составляли большинства населения, и внести поправку на неизбежные ошибки и „двойной счет”, то и тогда итог значительно превысит 4.000⁹.

W latach 20. i 30. władze nie tylko gorączkowo zmieniały nazwy miejscowe, ale też – zrywami, pośpiesznie i w sposób nieprzemyślany – wielokrotnie reorganizowały strukturę administracyjną kraju, co obrazowo opisał Diesendorf:

То, что происходило с политико-административной картой страны после революции, с трудом поддается описанию: власти лихорадочно создавали, укрупняли, разукрупняли, перекраивали, упраздняли губернии, республики, края, области, округа, национально-территориальные образования, вводили районное деление взамен уездного и волостного, переименовывали населенные пункты и административно-территориальные единицы и т.д. и т.п. Тогдашняя „административная буря” утихла лишь к концу 1930-х гг., когда советский тоталитарный режим обрел свою стабильную форму¹⁰.

Ów administracyjny rozgardiasz bardzo utrudniał autorowi wykazu sprawną i jednoznaczną lokalizację miejscowości zamieszkałych przez ludność niemiecką.

Z przeglądu ojkonimów dokonanego przez nas na podstawie spisu Diesendorfa wynika, że niemieckie osady wiejskie, tak jak i inne wioski w ZSRR lat 20. i 30. XX w., nieczęsto wyróżniano nazwami z konotacją ideologiczną. Małe obiekty terenowe nie były godne „wielkich” nazwisk i symboli. Wiadomo, że w połowie lat 20. władze centralne ograniczyły przemianowania „nieznaczalnych miejsc”, rog.: „отклоняются ходатайства о присвоении фамилий *Ленин, Сталин, Зиовьев* небольшим населенным пунктам”¹¹. Ze względu na niewielkie znaczenie małych osiedli wiejskich i wynikające z tego faktu nikłe szanse przebicia się ich

⁹ „Nasz wykaz liczy około 5.000 osiedli różnych typów. Nawet jeśli wykreśliłoby się z niego te, w których Niemcy nie stanowili większości mieszkańców, i wzięło poprawkę na błędy nie do uniknięcia oraz «podwójne liczenie», to i wówczas suma znacznie przewyższy 4.000” (В.Ф. Дизендорф <сост.>, *Немецкие...*, s. 7).

¹⁰ „То, что произошло с политично-административной картой страны после революции, с трудом дается описать: власти горячково творыли, повиєшзшзлы, помниєшзшзлы, прыкравылы, ликвидовылы републики, губернии, крає, обводы, окрєги, творы народowo-terytorialne, wprowadзшылы подзшзл на powiаты zamiast на gminy, przemianowywały miejscowosci i jednostki administracyjno-terytorialne itd., itp. Ówczesna «burza administracyjna» ucichła dopiero pod koniec lat 30., kiedy to radziecki reżim totalitarny zyskał swój stabilny kształt” (В.Ф. Дизендорф (сост.), *Немецкие...*, s. 9).

¹¹ „Prošby o nadanie nazwiska Lenina, Stalina, Zinowjewa niewielkim miejscowosciom są odrzucane” (С. Никитин, *Революция и география. Становление советской топонимики в 1918–1930 годах*, „Отечественные записки” 2003, № 2, [w:] <http://magazines.russ.ru/oz/2003/2/nik-pr.html> (04.08.2017)).

nazw do ogólnego obiegu efekt takich przemianowań byłyby znikomy, ich oddziaływanie na ogół społeczeństwa – mało skuteczne. Niemniej do rejestru ojkonimów używanych w latach 20. i 30. na oznaczenie miejscowości zamieszkałych przez Niemców trafiło stosunkowo dużo, bo ok. 300, nazw zawierających komponent ideologiczny. W stosunku do części niemieckich osiedli używano po 2–3 tego rodzaju ojkonimy¹².

Najliczniejszą grupę w naszym ekscerpcie stanowią ojkonimy odantropomiczne, powołane do życia w celu uczczenia rewolucjonistów, działaczy komunistycznych i bolszewickich. Oczywiście prym wiedzie tu *Włodzimierz Lenin*, którego 36-krotnie upamiętniono w nazwach niemieckich wiosek. Nazwisko przywódcy światowego proletariatu wystąpiło w analizowanym wykazie 27 razy w 8 formacjach toponimicznych:

Ленино (U wor, 105; A, 172¹³), *Ленинполь* (K, 173), *Ленинский* (R om, 84), *Ленинское* (R Kr, 36), *Ленинберг* (*Leninberg* ‘Góra Lenina’¹⁴) (R ANP, 57), *Ленинфельд* (*Leninfeld* ‘Pole Lenina’) (R KA, 19; U wor, 105; R KO, 23 – 4-krotnie; U żyt, 114; U zap, 126; Az, 172), *Лениндорф* (*Lenindorf* ‘Wieś Lenina’) (R KO, 23; R Kr, 39; R ros, 93), *Ленендорф* (‘ts.’) (R KO, 23), *Ленинталь* (*Lenintal* ‘Dolina Lenina’) (R ANP, 57; R ros, 93; U dn, 108; U zap, 126; U nik, 137; U od, 148 – 2-krotnie; U st, 159; M, 173).

Ponadto w jednej jednostce (zapisanej 7-krotnie) w roli wyrazu podstawowego wystąpił najbardziej znany z pseudonimów wodza, *Uljanow* (*Ульянов*): *Ульяновка* (R KO, 24; R Kr, 45; U wor, 106; U żyt, 119; U zap, 131; U kij, 134; U od, 154), w innej pseudonim ten był komponentem zestawienia syntaktycznego: *Ульяновский хутор* (U st, 99). Jeden ojkonim zawiera imię odojcowskie Lenina: *Подарок Ильича* (U nik, 139). Częste w latach 20. stosowanie otczestwa¹⁵ *Ильич*

¹² Często był to wariant rosyjski i niemiecki nazwy, czasem też np. jej wariant fonetyczny.

¹³ Wprowadziliśmy skróty. Republiki oznaczamy: A – Azerbejdżańska SRR, ANP – ASRR Niemców Powołża, B – Białoruska SRR, D – Dagestańska ASRR, G – Gruzińska SRR, K – Kirgiska SRR, Kał – Kałmycka SRR, Kr – Krymska ASRR, Kz – Kazachska SRR, M – Mołdawska SRR, R – Rosyjska FSRR, U – Ukraińska SRR, kraje: KA – Kraj Ałtajski, KCh – Kraj Chabarowski, KK – Kraj Kraśnodarski, KO – Kraj Ordżonikidzewski. Obwody oznaczamy: akm – akmołiński, char – charkowski, czk – czałowski, dn – dnipropietrowski, kar – karagandzki, kij – kijowski, kuj – kujbyszewski, len – leningradzki, nik – nikołajewski, now – nowosyberyjski, od – odeski, om – omski, paw – pawłodarski, pkz – północnokazachstański, ros – rostowski, sar – saratowski, sem – semipałatyński, sum – sumski, st – stalinowski, win – winnicki, wor – woroszyłowgradzki, wkz – wschodniokazachstański, zap – zaporoski, żyt – żytomierski. Liczba wskazuje numer strony w wykazie V. Diesendorfa.

¹⁴ Odtwarzamy nazwy niemieckie, które w wykazie zapisano za pomocą alfabetu rosyjskiego. W łapkach podajemy ich znaczenie.

¹⁵ Dla toponimii rosyjskiej występowanie imienia odojcowskiego jako elementu nazwy miejscowej jest nietypowe i praktycznie – poza ewenementem *Ильич* – niespotykane (С. Никитин, *Революция...*).

w charakterze ojkonimu lub jego komponentu podkreślało, zdaniem S. Nikitina, „[...] главное свойство образа Ильича – близость к народу – «наш Ильич»” i sięgało korzeniami ludowej tradycji zwracania się do pewnych osób na ulicy po imieniu odojcowskim¹⁶.

Tylko nieco rzadziej, bo 30-krotnie, w nazwach niemieckich osad występuje nazwisko *Róży Luksemburg*, działaczki niemieckiego i międzynarodowego ruchu robotniczego. W funkcji ojkonimu zarejestrowano samo nazwisko, ale też nazwisko z przydawką, nazwisko poprzedzone przedrostkiem oraz jako podstawę przymiotnika, por. odpowiednio:

Люксембург (R KO, 23; R D, 28; U st, 160; U char, 164; Kz akm, 166; G, 171; A, 172; K, 173); *Люксембург Украинский* (U zap, 126), *Люксембург Грузинский* (G, 171); *Ней-Люксембург* (*Neu-Luxemburg* ‘Nowy Luksemburg’) (U zap, 128); *Люксембургское* (U zap, 126), *Люксембургский* (R KA, 19).

Jako nazw miejscowości używano też imienia i nazwiska działaczki:

Роза Люксембург (R KO, 24; R len, 77; U wor, 105 – 4-krotnie; U dn, 109 – 2-krotnie; U od, 152; U st, 162 – 4-krotnie; B, s. 165; K, 173).

Wyraźnie ustępuje poprzednim „patronom” *Karol Marks*, jeden z głównych teoretyków socjalizmu, uczczono go bowiem tylko w 15 ojkonimach (9 formacji):

Карл Маркс (U wor, 104; U zap, 125; U nik, 137; U st, 159), *Карла Маркса* (Kz, wkz, 166), *Марксовка* (A, 172), *Марксфельд* (*Marxfeld* ‘Pole Marksa’) (U st, 160 – 2-krotnie), *Маркстадт* (*Marxstadt* ‘Miasto Marksa’) (R KO, 23; R ANP, 59); *Маркшттадт*¹⁷ (R ord, 23 – 2-krotnie), *Маркшттадский* (R ANP, 59), *Маркшттедтер* (*Marxstädter* ‘mieszkaniec miasta Marks’) (R ANP, 59), *Марксгейм* (*Marxheim* ‘dom Marksa’) (G, 172).

Niemal tyle samo nazw (14) powstało od eponimu *Karl Liebknecht*, por.:

Карл Либкнехт (U wor, 104; U zap, 125 – 2-krotnie; U nik, 137; U od, 146; U st, 159), *Карла Либкнехта* (R KO, 22; U zap, 125 – 2-krotnie; U nik, 137; U od, 146), *Либкнехтовка* (R Kt, 40) i *Либкнехтдорф* (G, 171).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Wariant fonetyczny nazwy.

Stosunkowo często (9-krotnie) wykorzystywano też postać *Ernsta Thälmana*, por.:

Тельман (R KA, 17; R KA, 20; U st, 99; U nik, 140; U od, 153), *Тельмана* (K, 173), *Тельманово* (U st, 163), *Тельмансдорф* (*Thälmannsdorf* ‘Wieś Thälmana’) (U dn, 109), *Усилие Тельман* (R KO, 24).

Ciekawe, że drugi z głównych teoretyków socjalizmu, *Fryderyk Engels*, został upamiętniony w zaledwie trzech niemieckich nazwach miejscowych: w omówionej w części I naszego artykułu¹⁸ nazwie stolicy ASRR NP *Энгельс* (R ANP, 73) oraz w nazwach dwóch osiedli na Ukrainie (U wor, 106). Dwoma ojkonomiami uczczono niemiecką socjalistkę *Klarę Zetkin*: *Клара Цеткин* (U dn, 107; U st, 159).

W badanym materiale nadzwyczaj skromnie jest reprezentowane nazwisko J. Stalina. Mamy tylko dwa ojkonomy: *Сталинберг* (*Stalinberg* ‘Góra Stalina’) i *Сталинтор* (*Stalintor* ‘Wrota Stalina’). Oba zarejestrowano w ASRR NP (R ANP, 68). Jak już wiemy, eponim *Stalin* był chętniej wykorzystywany do przemianowywania dużych, bardziej godnych nazwiska wodza obiektów terenowych: miast, obwodów, rejonów.

Nazwiska innych znanych rosyjskich komunistów i działaczy bolszewickich sporadycznie pojawiają się w nazwach niemieckich wsi. Najczęstszy jest eponim *Kirow* (5 ojkonomów), co nie powinno dziwić, ten bowiem działacz był w ZSRR rekordzistą w użyczeniu swego nazwiska nazwom miejscowym¹⁹:

Киров (U nik, 137), *Кировсфельд* (*Kirowsfeld* ‘Pole Kirowa’) (R ANP, 56), *Кирово* (U zap, 125; Kz kar, 167), *Кировка* (A, 172).

Niewiele ustępują mu A. Żdanow i S. Budionny (po 4 nazwy):

Жданов (U nik, 137), *Жданов-Черново* (U st, 158), *Ждановка* (R ANP, 54), *Ждановский* (U st, 157); *Буденьий* (U od, 143), *Буденовка* (U wor, 104), *Буденовка* (U zap, 122; U st, 157).

W dwóch niemieckich ojkonomiach upamiętniono M. Kalinina, w jednym – A. Łunaczarskiego: *Калининталь* (*Kalinintal* ‘Dolina Kalinina’) (R KO, 22), *Калининское* (K, 173); *Луначаровка* (U wor, 105).

Tak więc w nazwach osiedli wyraźnie dominują eponimy niemieckie nad rosyjskimi (73 wobec 54). Przemianowując były kolonie zgodnie z duchem swojej epo-

¹⁸ J. Mędelka, M. Sobczak, *Ideologiczne...*

¹⁹ Tamże.

ki, bolszewicy starali się stworzyć mieszkającym w nich Niemcom swojski ideowy klimat. Przypadkiem nowy radziecki sposób tworzenia ojkonomów („антропоним без изменений в качестве топонима”²⁰, por. город *Жданов, Калинин, Молотов*) pod względem formy zbiegł się z pierwszymi, ludowymi nazwami kolonii Powoźża, por. Kolonie *Fischer, Grimm* czy *Herzog* oraz Kolonie *Engels, Luxemburg* czy *Thälmann*²¹, co też przydawało swojskości nazwom-sowietyzmom. Najwięcej radzieckich nazw odantropomicznych występowało na Ukrainie: ponad 70 i w Rosji: ok. 40 (w tym – co ciekawe – tylko 10 na terenie ASRR NP i zaledwie 4 na gęsto usianym niemieckimi koloniami Krymie).

Do toponimów utrwalających zjawiska i wydarzenia związane z rewolucją i z epoką władzy radzieckiej (nazwy-symboli epoki)²² można zaliczyć wiele nazw niemieckich osiedli ujętych w wykazie Diesendorfa. Przede wszystkim zwraca uwagę duża liczba ojkonomów zawierających przymiotnik *красный* w znaczeniu ideologicznym lub od niego utworzonych. Wypisaliśmy tylko część tego rodzaju nazw, żeby bowiem stwierdzić z dużą dozą prawdopodobieństwa, że mamy do czynienia z sowieczyzmi, trzeba by przede wszystkim ustalić, czy ojkonomy te powstały po roku 1917, ponieważ – jak zauważył Nikitin – „на сегодняшний день сложно понять, какое название создано в XX веке, а какое относится к традиционным”²³. Oto przykładowa lista miejscowości z przymiotnikiem *красный* (niem. *rot*) mającym prawdopodobnie konotację polityczną i z tego powodu nachalnie eksploatowanym²⁴:

- a) **nazwy rosyjskie:** *Красная Германия* (R ros, 92), *Красная Горка* (R om, 83), *Красная Долина* (R KA, 15; R KO, 22), *Красная Звезда* (U st, 159), *Красная Колонка* (R ros, 92), *Красная Мельница* (R ANP, 56), *Красная Речка* (U żyt, 114), *Красная Поляна* (Kz pkz, s. 169); *Красное* (R KA, 15; U nik, 137), *Красное Пламя* (U wor, 105), *Красное Поле* (U wor, 105), *Красное Село* (R sar, 96); *Красный* (R KO, 22; R sar, 96; U dn, 107; U od, 147), *Красный Восток* (R KO, 22), *Красный Дол* (R KA, 15), *Красный Казак* (U wor, 105), *Красный Колонок* (R ANP, 56), *Красный Колос* (U wor, 105), *Красный Кут* (R ANP, 56; U st, 159; U zap, 125), *Красный Луч* (R KO, 22), *Красный Панас* (R ros, 92), *Красный Пахарь* (R kuj, 74), *Красный Плуг* (R om, 83), *Красный Покос* (R ros, 92), *Красный Попас* (R ros, 92), *Красный Поселок* (R len, 76),

²⁰ „Антропоним без изменений в характере топониму” (С. Никитин, *Революция...*).

²¹ Zob. J. Mędelska, M. Sobczak, *Ideologiczne...*

²² А.В. Суперанская, *Что такое топонимика?*, Москва 1985, s. 154.

²³ „dziś trudno jest zrozumieć, która nazwa została utworzona w XX wieku, która zaś należy do nazw tradycyjnych” (С. Никитин, *Революция...*).

²⁴ Występuje zarówno w zestawieniach, jak i złożeniach czy zrostach, a także samodzielnie, w roli rzeczownika.

Красный Яр (R ANP, 56); *Червоный*²⁵ *хутор* (U kij, 134); *Красноармейск*²⁶ (U st, 98; U dn, 107), *Краснодарск* (U nik, 137), *Краснодол* (U win, 104), *Краснодольск* (Kz, pkz, 169), *Краснознаменка* (R now, 78), *Краснополь* (R now, 78), *Краснополье* (R Kг, 39), *Краснослав* (U nik, 137), *Краснояр* (R ANP, 56; U nik, 137); *Червоноармейск*²⁷ (U żyt, 120); *Красноармейский* (R KA, 15), *Красноармейское* (R Kг, 39), *Краснокутский* (R now, s. 78), *Красносельский* (R om, 83), *Красноярский* (R ANP, 56); *Новокрасная* (R len, 77).

b) **nazwy niemieckie:** *Майер-Рот* (*Meier-Rot* ‘Zarządca-Czerwonny’) (R ANP, 40), *Рот* (*Rot* ‘Czerwonny’) (R ANP, 42; Kz sem, 170), *Ротвейде* (*Rotweide* ‘Cz. Pastwisko’) (R ros, 94), *Ротгаммель* (*Rothammel* ‘Cz. Skor’) (R ANP, s. 67), *Ротзее* (*Rotsee* ‘Cz. Jezioro’) (U żyt, 118), *Роте Анзидлунг* (*Rote Ansiedlung* ‘Cz. Osiedle’) (R len, 76), *Роте Колони* (*Rote Kolonie* ‘Cz. Kolonia’) (R ros, 94; U st, 162), *Ротер Штерн* (*Roter-Stern* ‘Cz. Gwiazda’) (U dn, 109), *Ротес Дойчланд* (*Rotes Deutschland* ‘Cz. Niemcy’) (R ros, 94), *Ротес Таль*²⁸ (*Rotes Tal* ‘Cz. Dolina’) (R KO, 24), *Роте Фане* (*Rote Fahne* ‘Cz. Sztandar’) (R ros, 94; U dn, 109; U nik, 140), *РотФельд* (*Rotfeld* ‘Cz. Pole’) (U st, 162), *Рот Фронт* (*Rot-Front* ‘Cz. Front’) (U zap, 130 – 3-krotnie; K, 173), *Ротштерн* (*Rotstern* ‘Cz. Gwiazda’) (R czk, 103), *Ротэrmель* (*Rotärmel* ‘Cz. Rękaw’) (R ANP, 67).

c) nazwy-hybrydy rosyjsko-niemieckie: *Краснофельд* ‘Czerwonopole’ (U win, 104).

Do tej grupy (nazw-symboli) należą też wyjątkowo liczne ojkonimy z komponentem *pokój* (*мир*, *Frieden*). Oto przykłady:

a) **nazwy rosyjskie:** *Мирная* (U żyt, 115), *Мирная Долина* (R om, 85), *Мирная Домброва* (U żyt, 115), *Мирновка* (R Kг, 40; U zap, 127), *Мирновский* (R KA, 16); *Мирное* (R KA, 16 – 2-krotnie; R KK, 19; R ANP, 60; U żyt, 115), *Мирное Поле* (R om, 85; U st, 160), *Мирно-Покой* (U zap, 127); *Мирный Покой* (R KA, 16; U zap, 127), *Мировка* (U zap, 127), *Миролюбовка* (R om, 80; U st, 160), *Старо-Мирное* (R KK, 20);

²⁵ To przymiotnik ukraiński: *червоний* ‘czerwony’ w transkrypcji rosyjskiej.

²⁶ To nowa nazwa miasteczka rosyjsko-niemieckiego, była kolonia *Sarepta*.

²⁷ To były *Пулин*, miasteczko czesko-niemieckie.

²⁸ Poprzednia nazwa brzmiała: *Великокняжеская Долина*. Zmieniono ją ze względu na związek z zakazanym, bo kojarzącym się z poprzednią epoką, rzeczownikiem *książe*.

b) **nazwy niemieckie:** *Альт-Фриденфельд* (*Alt-Friedenfeld* ‘Stare Pole Pokoju’) (R ANP, 48); *Клейн-Фриденфельд* (*Klein-Friedenfeld* ‘Małe Pole Pokoju’) (R ANP, 56); *Ней-Фриденфельд* (*Neu-Friedenfeld* ‘Nowe Pole Pokoju’) (R ANP, 62); *Фриденберг* (*Friedenberg* ‘Góra Pokoju’) (R ANP, 70 – 2-krotnie); *Фриденгайм* (*Friedenheim* ‘Dom Pokoju’) (U nik, 140); *Фриденгейм* (*Friedenheim* ‘Dom Pokoju’) (R ANP, 70; U nik, 140; U od, 154 – 2-krotnie); *Фриденрехт* (*Friedenrecht* ‘Prawo Pokoju’) (R KK, 20); *Фриденсбург* (*Friedensburg* ‘Zamek Pokoju’) (U zap, 132); *Фриденсгейм* (*Friedensheim* ‘Dom Pokoju’) (D, 29); *Фриденсдорф* (*Friedensdorf* ‘Wieś Pokoju’) (U dn, 109; U żyt, 119 – 2-krotnie; U zap, 132; U nik, 140 – 2-krotnie); *Фриденсру* (*Friedensruhe* ‘Pokojoy Spokój’) (R KA, 16, 17; R now, 89); *Фриденсруе* (*Friedensruhe* ‘Pokojoy Spokój’) (U zap, 132); *Фриденсруэ* (*Friedensruhe* ‘Pokojoy Spokój’) (U zap, 132); *Фриденталь* (*Friedental* ‘Dolina Pokoju’) (R KA, 14; R KK, 20; R KO, 24; R Kał, 29; R Kr, 45; R ANP, 70 – 3-krotnie; R len, 78; R now, 89; R czk, 103; U zap, 132); *Фриденсталь* (*Friedenstal* ‘Dolina Pokoju’) (U żyt, 119; U zap, 132; U od, 154 – 2-krotnie; Kz sem, 171); *Фриденсфельд* (*Friedensfeld* ‘Pole Pokoju’) (R KCh, 25; R now, 89; U dn, 109; U nik, 140; Kz aktm, 166); *Фриденсштейн* (*Friedensstein* ‘Kamień Pokoju’) (R Kr, 45); *Фриденфельд* (*Friedenfeld* ‘Pole Pokoju’) (R KA, 16, 17; R KO, 24; R ANP, 70 – 3-krotnie; R sar, 97; U zap, 132; U od, 154 – 2-krotnie; Kz paw, 169; K, 173).

Kolejna grupa ojkonomów o wydźwięku agitacyjno-propagandowym oparta jest na takich słowach-symbolach²⁹, jak *Październik*, *proletariat*, *komunizm*, *Komintern*, *Międzynarodówka*, *Kronstadt*, *Pierwszy Maja*, *postęp*, *moc*, *jedność*, *odrodzenie*, *odbudowa*, a nawet... *mniejść narodowa*³⁰, a także na symbolicznych przymiotnikach, np. *radziecki* czy *nowy*:

a) **nazwy rosyjskie:** *Октябрьский* (R sar, 97), *Октябрьское* (R KA, 16; R Kr, 40), *Октябрьское Село* (R sar, 97); *Пролетаровка* (R om, 86), *Пролетарское Село* (R sar, 97), *Пролетарский* (R KO, 24; R sar, 97); *Коммунистический* (R sar, 96), *Коммунистическое село* (R sar, 96); *Коминтерн* (R ros, 92; U wor, 105); *Интернационал* (R Kr, 36); *Кронштадт* (R KA, 16), *Красный Кронштадт* (U st, 159); *Первое Мая* (K, 173), *Первомайское* (R Kr, 42), *Прогресс* (R KA, 20; U wor, 105); *Возрождение* (R ANP, 51); *Ауфбау* (*Aufbau* ‘Odbudowa’) (R ANP, 49), *Нацмен* (U st, 160); *Советский* (R ANP, 67); *Новый Мир* (R om, 86), *Новый Путь* (R ros, 94);

²⁹ Zob. A.B. Суперанская, *Что такое...*, s. 154.

³⁰ Zapewne w celu propagowania tzw. leninowskiej polityki narodowościowej.

- b) **nazwy niemieckie:** *Октобер* (U od, 152), *Октоберберг* (*Oktoberberg* ‘Góra Października’) (R ANP, 64), *Октоберфельд*³¹ (*Oktoberfeld* ‘Pole Października’) (R ANP, 42; U zap, 129; U sum, 164); *Крафт* (*Kraft* ‘Moc’) (R ANP, 56; R ANP, 57; U od, 147), *Ней-Крафт* (*Neu-Kraft* ‘Nowa Moc’) (R ANP, 62; R om, 83); *Эйнигкэйт* (*Einigkeit* ‘Jedność’) (R ANP, 73; U dn, 110).

Warto też zwrócić uwagę na obcesową w swym wydźwięku zmianę nazwy wsi *Божий Дар* (U od, 145) na... *Дар Природы*.

Przemianowując wioski zamieszkałe przez Niemców, utrwalano w ich nowych nazwach te same zjawiska i wydarzenia związane z rewolucją październikową i z epoką władzy radzieckiej, które były wykorzystywane w ówczesnej ojkonomii rosyjskiej, czyli powielano wytarte, wyeksploatowane sztampy, czasem tłumacząc je tylko na język niemiecki.

Trzeci rodzaj ojkonomów lat 20. i 30. wyróżnionych przez A. Supieranską, czyli nazewnictwo miejscowe nawiązujące do sfery produkcji³², trudno napotkać na obszarach wiejskich. Niemniej pewne charakterystyczne dla propagandy radzieckiej elementy gloryfikujące pracę, w tym wypadku pracę na roli, współzawodnictwo, postęp w rolnictwie, modernizację można znaleźć w toponimii wiosek zamieszkałych przez Niemców. Oto stosunkowo skromne listy tego typu ojkonomów:

- a) **nazwy rosyjskie:** *Земледелец* (R ANP, 54; U dn, 107), *Хлебобор* (U wor, 106), *Работник* (B, 27), *Рабочее Село* (R sar, 97), *Рабочий* (R sar, 97), *Счастливый Труд* (U, od, 153), *Труд* (R czk, 103; R ANP, 69), *Трудовой* (R sar, 97; U wor, 106), *Трудовое Село* (R sar, 97); *Лидер* (R ANP, s. 58), *Ударник* (U zap, 131); *Агроном* (R ANP, 47), *Агрономическое знание* (R ANP, 47), *Монтер* (R ANP, 60), *Культура* (R ANP, 57 – 2-krotnie; U ros, 92), *Культурный пахарь* (B, 27), *Просвещенный* (B, 27);
- b) **nazwy niemieckie:** *Бауер* (*Bauer* ‘Chłop’) (R ANP, 48), *Бауэр* (*Bauer* ‘Chłop’) (R ANP, 48 – 3-krotnie), *Бауэргейм* (*Bauerheim* ‘Dom Chłopa’) (U wor, 104); *Арбейтсгейм* (*Arbeitsheim* ‘Dom Pracy’) (R ANP, 48; U wor, 104), *Арбейтслибе* (*Arbeitsliebe* ‘Umiłowanie Pracy’) (R ANP, 48), *Арбейтсфельд* (*Arbeitsfeld* ‘Pole Pracy’) (R ANP, 48), *Агрономичес Виссен* (*Agromatisches Wissen* ‘Wiedza Agromiczna’) (R ANP, 47), *Культуренфельд* (*Kulturenfeld* ‘Kulturalne Pole’) (R ANP, s. 57).

³¹ Wcześniej *Княжевичи*.

³² „Производственные названия” (А.В. Суперанская, Что такое *топонимика?*, Москва 1985, s. 154).

Kończąc przegląd ojkonomów z elementami ideologicznymi, które funkcjonowały w latach 20. i 30. na obszarach wiejskich zamieszkałych przez Niemców, wspomnijmy i o tym, że „historyczne kroki milowe” w dziejach WKP(b) i państwa radzieckiego zaczęto utrzymywać również w nazwach zakładów pracy, kołchozów. Na przykład w Kazachstanie (w okręgu pawłodarskim) kołchoz utworzony przez mieszkańców menonickich wiosek nazwano *13. Jahrestag der Oktoberrevolution* (*13. Rocznicą Rewolucji Październikowej*). Notowano też takie nazwy niemieckich kołchozów, jak np. *20 Jahre der UdSSR (20 Lat ZSRR)* czy *22. Jahrestag der Gründung der KPdSU (22. Rocznicą Utworzenia KPZR)*³³. Niektóre niemieckie kołchozy, np. kołchoz we wsi Gandenburg w dalekiej Republice Kabardino-Bałkarskiej, miały za patrona samego *Karola Marksa*³⁴.

Miejscowości zamieszkałe przez Niemców rosyjskich, które w latach władzy radzieckiej nazwano bardziej „ideologicznie”, natychmiast po deportacji ludności niemieckiej w roku 1941 ponownie przemianowano. Kolejne zmiany w toponimii, tym razem polegające na zacieraniu wszelkich śladów po prześladowanych Niemcach, dotyczyły całego obszaru ZSRR, w szczególności wiosek niemieckich na Kaukazie. Tam np. miejscowość *Luksemburg* zaczęto nazywać *Bolnisi*, wieś *Leninfeld – Czinarli*. „В 1941 г. немецкие топонимы фактически окончательно исчезают с карты Кавказа”³⁵ (Чернова-Деке 2011: 550).

³³ I. Trutanov, *Rußlands Stiefkinder*, Berlin 1992, s. 56.

³⁴ А.Г. Терещенко, Ф.Л. Черненко, *Российские немцы...*, s. 149.

³⁵ „W 1941 г. топонимы немецкие фактически окончательно исчезают с карты Кавказа” (Т. Чернова-Деке, *Депортация немецкого населения с Кавказа: часть судьбы народа*, [w:] А. Герман (ред.), *Начальный период Великой Отечественной войны и депортация российских немцев: взгляды и оценки через 70 лет. Материалы 3-й международной научной конференции, Саратов, 26–28 августа 2011 г.*, Москва 2011, s. 550).